

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗАЯЦЬ МАРТА ЯРЕМІВНА

УДК [336.1:352] (043.3)

**ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ
ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ РЕГУЛЮВАННЯ
ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у ДВНЗ «Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор
Благун Іван Семенович,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника», завідувач
кафедри економічної кібернетики.

Офіційні опоненти : доктор економічних наук, професор
Гуцал Ігор Степанович,
Тернопільський національний
економічний університет
декан факультету фінансів;

кандидат економічних наук, доцент
Майорова Тетяна Володимирівна,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
завідувач кафедри банківських інвестицій.

Захист відбудеться «18» жовтня 2013 р. о 13:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради, шифр К 64.055.02, Харківського національного економічного університету за адресою: 61166, м. Харків, пров. Інженерний, 1-а.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Харківського національного економічного університету за адресою : 61166, м. Харків, пров. Інженерний, 1-а.

Автореферат розісланий «18» вересня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. В. Мартиненко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасна парадигма соціально-економічного розвитку економіки та грошово-кредитних відносин країни в цілому та регіонів зокрема передбачає розроблення завдань, спрямованих на забезпечення не тільки кількісного, але й якісного економічного зростання шляхом формування гнучкого механізму грошово-кредитного регулювання, що дозволяє контролювати грошовий ринок та ринок капіталів, діяльність банківської системи, стабілізувати грошовий обіг, стимулювати інвестиційну активність, підвищувати конкурентоспроможність виробників, покращувати рівень життя населення.

Ефективна грошово-кредитна політика створює умови для забезпечення та зростання ділової активності банків, що функціонують у регіонах, та по каналах трансмісійного механізму впливає на забезпечення стабільності грошової одиниці України та показники соціально-економічного розвитку на макро- та мезоекономічних рівнях.

У зв'язку з різноманітністю економічних умов та досягнутих фінансових результатів господарювання особливий інтерес становлять засоби впливу на фінансово-економічний стан регіонів, що передбачають органічне поєднання інструментів, методів і важелів грошово-кредитної політики при здійсненні впливу на систему цілей грошово-кредитного регулювання. При цьому вибір інструментів грошово-кредитної політики на регіональному рівні повинен диференціюватись в залежності від соціально-економічного становища, фінансових можливостей та конкретних обставин того чи іншого регіону в напрямках кредитної експансії чи кредитної рестрикції.

Дослідженню проблем використання інструментів грошово-кредитного регулювання економіки присвячені наукові праці таких видатних учених як Дж. М. Кейнс, Р. Кемпбелл, П. Самуельсон, М. Туган-Барановський та інші. Дослідженню сучасної грошово-кредитної політики країн та України зокрема, основних засад її формування та використання інвестиційних ресурсів присвячена значна кількість наукових праць таких вчених як Н. Гелухов, О. Гнатів, О. Дзюблюк, А. Єпіфанов, Т. Кричевська, О. Лимар, І. Лютий, Т. Майорова, В. Маневич, Ф. Мишкін, М. Мороз, Д. Осипчук, О. Папаїка, В. Прадун, М. Савлук, Г. Шварц та інші. Особливості розвитку економіки регіонів та його забезпечення інструментами грошово-кредитної політики розглядаються в роботах О. Амоші, І. Благуна, З. Варналія, І. Гуцала, В. Геєця, Б. Заблоцького, А. Мазура, А. Медяника, О. Фадєєва та інших.

Як довів проведений аналіз теоретичного підґрунтя формування, застосування та впровадження заходів грошово-кредитної політики, використання її інструментів, у більшості з них грошово-кредитна політика розглядається з позицій застосування на макроекономічному рівні, що свідчить про недостатнє врахування специфіки її реалізації на рівні регіонів щодо особливостей використання фінансових ресурсів, діяльності банків, які функціонують у регіонах. Дискусійними питаннями залишаються групування цілей використання інструментів грошово-кредитної політики, організація процесу здійснення довгострокового кредитування підприємств банками регіону з урахуванням можливостей банківської системи та існуючої необхідності розвитку суб'єктів господарювання, визначення та

застосування заходів з диверсифікації нормативів обов'язкового резервування кредитних ресурсів банків, які співпрацюють з підприємствами регіонів, що формують бюджети територій, виявлення впливу інструментів грошово-кредитної політики на показники економічної діяльності регіону та формування механізму їх використання.

Таким чином, недостатня розробленість зазначених питань зумовлює актуальність теми проведеного дослідження, підтверджує існуючу об'єктивну необхідність їх вирішення, що враховано при виборі теми дисертаційної роботи, формуванні її мети і задач.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана у відповідності з планом науково-дослідних робіт ДВНЗ «Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника». Окремі положення дисертації є частиною комплексної науково-дослідної теми «Розробка організаційно-економічного механізму удосконалення функціонування виробничо-господарських структур регіону» (номер державної реєстрації 0111U000857), за якою автором розроблено модель визначення впливу грошово-кредитної політики на економіку регіону, яка дозволяє здійснювати прогноз основних показників його розвитку.

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в подальшому обґрунтуванні теоретичних положень та розробленні методичного забезпечення з використання інструментів грошово-кредитної політики для регулювання економіки регіону.

Для досягнення мети в роботі поставлено і вирішено такі задачі:

узагальнити основні поняття щодо грошово-кредитної політики та уточнити групування її цілей;

узагальнити економічні теорії використання інструментів грошово-кредитної політики та визначити основні проблеми застосування інструментів грошово-кредитного регулювання щодо розвитку економіки регіону;

виявити основні тенденції, притаманні економіці Карпатського регіону, з урахуванням результатів функціонування банківської системи та впливу інструментів грошово-кредитної політики;

розробити методичний підхід до використання інструментів грошово-кредитної політики для регулювання економіки регіону;

уточнити організаційне забезпечення процесу здійснення довгострокового кредитування банками підприємств регіону з урахуванням можливостей банківської системи та існуючої необхідності розвитку суб'єктів господарювання;

запропонувати методичний підхід до визначення заходів з диверсифікації нормативів обов'язкового резервування кредитних ресурсів банків;

доповнити фінансовий інструментарій на основі моделі впливу інструментів грошово-кредитної політики на показники фінансово-економічної діяльності регіону;

розробити механізм використання інструментів грошово-кредитної політики для регулювання економіки регіону.

Об'єктом дослідження є грошово-кредитна політика як складне фінансово-економічне явище.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні підходи до застосування інструментів грошово-кредитної політики та визначення їх впливу на фінансово-економічні показники результатів господарювання на мезоекономічному рівні.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є положення сучасної економічної теорії, теорії фінансів, теорії грошово-кредитного регулювання, праці зарубіжних і вітчизняних учених з проблем використання інструментів грошово-кредитної політики на макро- та мезоекономічному рівнях.

У процесі дослідження використовувались такі методи, методичні прийоми та інструменти: еволюційного, системного та інституціонального аналізу – для вивчення теоретичних підходів до визначення грошово-кредитної політики та її інструментів; програмно-цільового та індикативного підходів – для характеристики грошово-кредитної політики як одного з напрямків державної політики; суб'єктно-функціонального аналізу – для розробки методичного підходу щодо процесу формування цілей грошово-кредитної політики, в тому числі цілей грошово-кредитного регулювання на регіональному рівні; економіко-математичного моделювання, кореляційно-регресійного, дисперсійного та графічного аналізу – при побудові моделей впливу інструментів грошово-кредитної політики на економіку регіону; прогнозування, сучасних інформаційних технологій в системах прийняття рішень – для прогнозування основних економічних індикаторів розвитку регіону та інструментів грошово-кредитної політики.

Інформаційною базою дослідження слугували: законодавчі та нормативні документи щодо грошово-кредитного регулювання, функціонування та управління діяльністю банківської системи, розвитку регіональної економіки, публікації вітчизняних і зарубіжних учених і фахівців з досліджуваної проблеми, офіційна, звітна та статистична інформація щодо параметрів грошово-кредитної політики України і соціально-економічного розвитку її регіонів, періодичні видання, інформація мережі Internet, результати власних досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційної роботи полягає в розробленні й обґрунтуванні теоретико-методичного забезпечення та практичних пропозицій щодо використання інструментів грошово-кредитної політики для регулювання економіки регіону. Основні результати, що містять елементи наукової новизни, полягають у такому:

удосконалено:

методичний підхід до використання інструментів грошово-кредитної політики для регулювання економіки регіону, особливістю якого є оцінювання їх впливу на обсяги грошової маси, кредитів та інвестицій в основний капітал на регіональному рівні з використанням економетричної моделі, розробленої із застосуванням методів кореляційно-дисперсійного аналізу, що дозволяє виявити основні пріоритетні напрями прискореного розвитку економіки регіонів для вирівнювання їх економічного стану через збільшення фінансування та кредитування суб'єктів господарської діяльності;

методичний підхід до визначення заходів з диверсифікації нормативів обов'язкового резервування кредитних ресурсів банків, особливістю яких полягає в групуванні за запропонованими ознаками: вид операцій, приналежність до регіону,

вид інвестиційних вкладів банків у цінні папери, база розрахунку норм обов'язкового резервування; впровадження запропонованих заходів сприятиме зростанню кредитних ресурсів банків і зниженню відсоткових ставок кредитування;

механізм використання інструментів грошово-кредитної політики, відмінність якого полягає у запропонованих заходах грошово-кредитного регулювання, що розроблені з урахуванням фінансово-економічних показників, які характеризують специфіку розвитку як економіки регіонів, так і банківської системи, що уможлиблює зростання обсягів довгострокових кредитів банків та інвестицій в основний капітал;

дістали подальшого розвитку:

фінансовий інструментарій на основі розробленої моделі впливу інструментів грошово-кредитної політики на показники фінансово-економічної діяльності регіону, відмінність якої полягає у комплексному послідовному врахуванні впливу ставки рефінансування, процентної політики та нормативу обов'язкового резервування кредитних ресурсів банків на обсяги інвестицій в основний капітал та довгострокових кредитів в економіку регіону і, як наслідок, на його валову додану вартість, що дозволяє здійснювати її прогнозування для розроблення заходів з регулювання фінансово-економічного стану регіону;

організаційне забезпечення процесу здійснення довгострокового кредитування підприємств регіону, особливість якого полягає в урахуванні існуючої необхідності розвитку певних суб'єктів господарювання для його економіки та організаційного взаємозв'язку між: територіальним управлінням НБУ, регіональними органами управління, обраним ними банком-посередником, який здійснює безпосереднє надання довгострокових кредитів визначеним підприємствам, що дозволить здійснювати регулювання економіки регіону з урахуванням узгодження фінансових можливостей банківської системи та існуючої необхідності регіонального фінансово-економічного розвитку;

групування цілей грошово-кредитної політики, відмінністю якого є їх комплексне об'єднання за ознаками просторової та часової приналежності (загальнодержавні і регіональні та стратегічні, тактичні й проміжні); запропоноване групування цілей підвищує обґрунтованість формування та уможлиблює розроблення системи взаємопов'язаних заходів з їх досягнення у відповідності з спрямованістю управління грошово-кредитними відносинами на макро- та мезоекономічному рівнях.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що їх впровадження дозволить підвищити ефективність використання інструментів грошово-кредитної політики для регулювання економіки регіону та покращення фінансово-економічних показників господарювання.

Основні результати дослідження мають прикладний характер. Так, розроблений комплексний підхід щодо розвитку системи довгострокового рефінансування, який є складовою організації довгострокового кредитування підприємств регіону впроваджено у діяльність Івано-Франківського регіонального відділення АТ «БРОКБІЗНЕСБАНК» (довідка №120/045іф від 11.03.2013 р.), Центрального відділення ПАТ «КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК» в м. Івано-Франківськ (довідка №53013-132 від 11.03.2013 р.), а також Управління Національного банку України в Івано-Франківській області (довідка №10-004/1216 від 02.04.2013 р.).

Результати проведених наукових досліджень використовуються у навчальному процесі підготовки фахівців за економічними спеціальностями ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» при викладанні дисциплін «Фінанси», а також «Гроші та кредит» (довідка № 01-08/03/318 від 12.03.2013 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, викладені в дисертаційній роботі, отримані автором особисто і знайшли відображення в опублікованих працях. Його особистий внесок у наукових публікаціях, виконаних у співавторстві, наведено у списку публікацій в авторефераті.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дисертаційної роботи доповідались на наукових та науково-практичних конференціях, зокрема на: Всеукраїнській науково-практичній заочній конференції «Перспективи економічного розвитку держави, регіону, суб'єктів господарської діяльності» (Черкаси, 2011 р.), IV Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні національні економічні моделі: проблеми і перспективи розвитку» (Сімферополь-Ялта, 2011 р.), Міжнародній науковій конференції «Сталий розвиток підприємств, регіонів, країн» (Дніпропетровськ, 2012), Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-економічні аспекти реструктуризації регіональної економіки» (Вінниця, 2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Формування конкурентоспроможної національної економіки: світовий досвід та вітчизняні реалії» (Херсон, 2013 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження знайшли відображення у 10 наукових працях (з них 2 – у співавторстві) загальним обсягом 3,18 ум.-друк. арк., з них 5 статей у фахових наукових виданнях, з яких одну статтю надруковано у науковому журналі, що представлений у міжнародній наукометричній базі Scopus, і 5 публікацій за матеріалами міжнародних науково-практичних конференцій. Особисто автору належить 2,73 ум.-друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків загальним обсягом 244 сторінки. Основний зміст дисертації викладений на 176 сторінках. Робота містить 32 рисунки, з них 4 рисунки наведено на 4 повних сторінках, 28 таблиць, з них 5 таблиць наведено на 5 повних сторінках. Список використаних у дисертації літературних джерел налічує 246 найменувань на 24 сторінках, кількість додатків – 9, що складають 31 сторінку.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, ступінь її розробленості в економічній літературі, зв'язок роботи з науковими програмами і темами, сформульовані мета та задачі дослідження, визначені об'єкт, предмет та методи дослідження, викладені наукова новизна, практичне значення і апробація одержаних результатів дослідження.

У **першому розділі «Теоретичні положення грошово-кредитної політики: макроекономічний та регіональний аспекти»** узагальнено основні поняття щодо грошово-кредитної політики та уточнено групування її цілей; узагальнено економічні теорії використання інструментів грошово-кредитної політики;

визначено основні проблеми застосування інструментів грошово-кредитного регулювання щодо розвитку економіки регіону.

На основі аналізу національного законодавства, наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених встановлено різнобічність трактування сутності поняття «грошово-кредитна політика». За допомогою контент-аналізу визначено основні компоненти поняття грошово-кредитної політики і регіону. В результаті аналізу встановлено, що грошово-кредитна політика в аспекті регулювання економіки регіону – це сукупність заходів регулювання Національним банком України (НБУ) сфери грошового обігу та кредиту для забезпечення стабільного економічного зростання, низького рівня інфляції, зайнятості та стабільності грошової одиниці в межах адміністративно-територіального утворення. Визначено взаємозв'язок та взаємозалежність грошово-кредитної політики в аспекті регулювання економіки регіону від загальнодержавної стратегії розвитку, а також обґрунтовано її актуальність на макроекономічному рівні при регулюванні економічних та соціальних процесів як в державі так і в регіоні.

Систематизовано та узагальнено цілі грошово-кредитної політики, а також представлено особливості їх формування як на макро, так і на мезоекономічному рівнях. Узагальнені цілі грошово-кредитної політики згруповано за видами. Відмінністю проведеного групування є їх комплексне об'єднання за ознаками просторової та часової приналежності (загальнодержавні і регіональні та стратегічні, тактичні й проміжні) з метою взаємоузгодженого формування та практичного досягнення в процесі регулювання економіки (рис. 1). Практична значущість запропонованого групування полягає у підвищенні обґрунтованості постановки цілей та їх використанні як індикаторів при розробленні системи взаємопов'язаних заходів з фінансово-економічних заходів регулювання грошово-кредитних відносин на різних економічних рівнях.

Доведено, що ключові завдання грошово-кредитної політики на регіональному рівні є похідними від загальнодержавних цілей і визначаються залежно від ступеня розвитку фінансових, економічних, соціальних та політичних процесів у країні (розвиненості ринкових відносин, фази економічного циклу, гнучкості фінансово-кредитної системи тощо), від національних історичних традицій щодо використання інструментарію регулювання грошового обігу та кредитної сфери в регіоні. Разом з тим, цілі грошово-кредитної політики створюють ієрархічну структуру, в якій на кожному певному рівні відбувається детермінація, уточнення та коригування конкретного завдання з метою забезпечення реалізації мети більш високого рівня. На основі узагальнення існуючих теорій грошово-кредитних відносин у ретроспективі зроблено висновок про доцільність одночасного використання інструментів фінансової та грошово-кредитної політики на макро- та мезоекономічному рівнях.

Рис. 1. Групування цілей грошово-кредитної політики щодо регулювання економіки держави та регіону

Це сприятиме формуванню додаткових фінансових потоків у регіон, поповненню його бюджету, активізації господарської діяльності підприємств та покращенню їх фінансового стану.

Визначено основні проблеми застосування інструментів грошово-кредитного регулювання економіки регіону, які полягають у тому, що при використанні грошово-кредитних інструментів макроекономічного регулювання відсутня збалансованість дій; монетарні заходи впливу на економіку регіону мають короткостроковий характер і не переслідують стратегічних цілей; динаміка монетарних агрегатів залишається негативною; вплив інфляційних процесів на економіку регіону формує недовіру економічних суб'єктів до національної грошової одиниці, що спричиняє високий рівень доларизації економіки тощо. Визначено основні напрями вдосконалення механізму грошово-кредитного регулювання в умовах стабілізації розвитку економіки регіону, зокрема: розроблення системи пільг й зменшення адміністративного контролю за діяльністю банківських установ регіону у валютній сфері; рефінансування банківських установ регіону під заставу векселів виробничих підприємств; підвищення ролі кредитного механізму в інвестуванні економіки регіону та ін.

У другому розділі «Аналіз результатів використання інструментів грошово-кредитної політики для регулювання економіки регіону (на прикладі Карпатського регіону)» виявлено основні тенденції в економіці Карпатського регіону з урахуванням функціонування банківської системи та впливу інструментів грошово-кредитної політики.

При аналізі основних показників розвитку економіки Карпатського регіону виявлено існування неоднозначно спрямованих тенденцій, які полягають у зниженні показників чистого прибутку регіональних підприємств; зростанні обсягів інвестицій в основний капітал; збільшенні обсягів експорту та імпорту товарів і послуг, що свідчить про розвиток зовнішньої торгівлі областей. Визначено основні інструменти підтримки експорту та заходи щодо стимулювання зовнішньої торгівлі регіону.

На основі проведеного аналізу встановлено такі тенденції зміни основних індикаторів економіки Карпатського регіону: збільшення обсягів реалізованої продукції за видами економічної діяльності (загальний обсяг у 2012 році склав 67 365,8 млн.грн., що на 4,82% більше попереднього року), зростання валової доданої вартості та валового регіонального продукту, збільшення заробітної плати, в той же час зростання індексу споживчих цін та індексу інфляції, зниження інвестиційної активності регіонів, тобто, оцінка економіки Карпатського регіону дозволяє зробити висновки про існування як позитивних, так і негативних тенденцій зростання фінансового та соціально-економічного потенціалів областей Карпатського регіону в контексті грошово-кредитного регулювання.

Проведено загальний аналіз стану банківської системи України за такими основними показниками: обсяги сплаченого зареєстрованого статутного капіталу банків, співвідношенням власного капіталу та зобов'язань, фінансові результатами (прибуток/збиток).

На рис. 2 представлено фінансові результати діяльності банків за 2007-2012 роки. За підсумками 2012 року зафіксовано позитивний фінансовий результат банків

в обсязі 4899 млн. грн. (за результатами роботи банків у 2011 року від’ємний фінансовий результат склав 7708 млн. грн.).

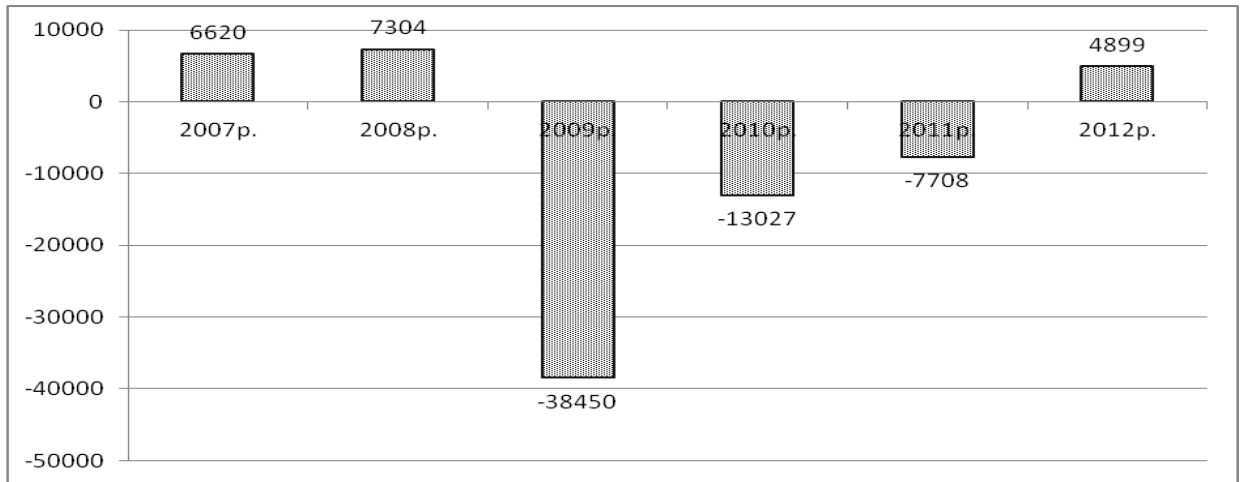

Рис. 2. Динаміка фінансових результатів діяльності банків України за 2007-2012 рр., млн.грн.

Доходи банків порівняно з 2011 роком зросли на 5,3% і становили 150449 млн. грн. Витрати банків зменшились на 3,2% і становили 145550 млн. грн. У 2012 році від’ємний фінансовий результат продемонстрували 19 банківських установ, або 11,0% від їх загальної кількості в Україні.

Встановлено, що загалом банківська система України характеризується високим рівнем інтеграції в економіку, концентрацією іноземного капіталу та значним рівнем конкуренції. Слід зазначити, що для оцінки ефективності управління, конкурентоспроможності банку на ринку послуг необхідним критерієм є аналіз прибутковості, ліквідності й достатності капіталу банку, а також вплив фінансової політики держави на діяльність банківської системи у цілому.

На основі аналізу динаміки капіталу банків Карпатського регіону (рис. 3) встановлено, що протягом 2007-2008 рр. їх капітал зріс до 12880 тис. грн. за рахунок збільшення власного капіталу та зобов’язань. Проте, вплив чинників фінансово-економічної кризи за період 2008-2009 рр. призвів до зменшення капіталу банків Карпатського регіону. Загальний капітал банків Карпатського регіону у 2012 р. становив 11025 тис. грн., що свідчить про його певне незначне збільшення.

На основі результатів фінансово-економічного аналізу визначено, що банки Карпатського регіону характеризуються відносно стабільними показниками у порівнянні з іншими областями України за обсягами активів, кредитних портфелів, зобов’язань і капіталу. Впродовж останніх років банки Карпатського регіону досить динамічно розвиваються. Стабільність і надійність банків значною мірою залежать від обсягів капіталу, тому одним із пріоритетних напрямів банківської діяльності є збільшення обсягу капіталу та поліпшення його якості з метою нейтралізації негативних наслідків банківських ризиків і забезпечення захисту інтересів вкладників.

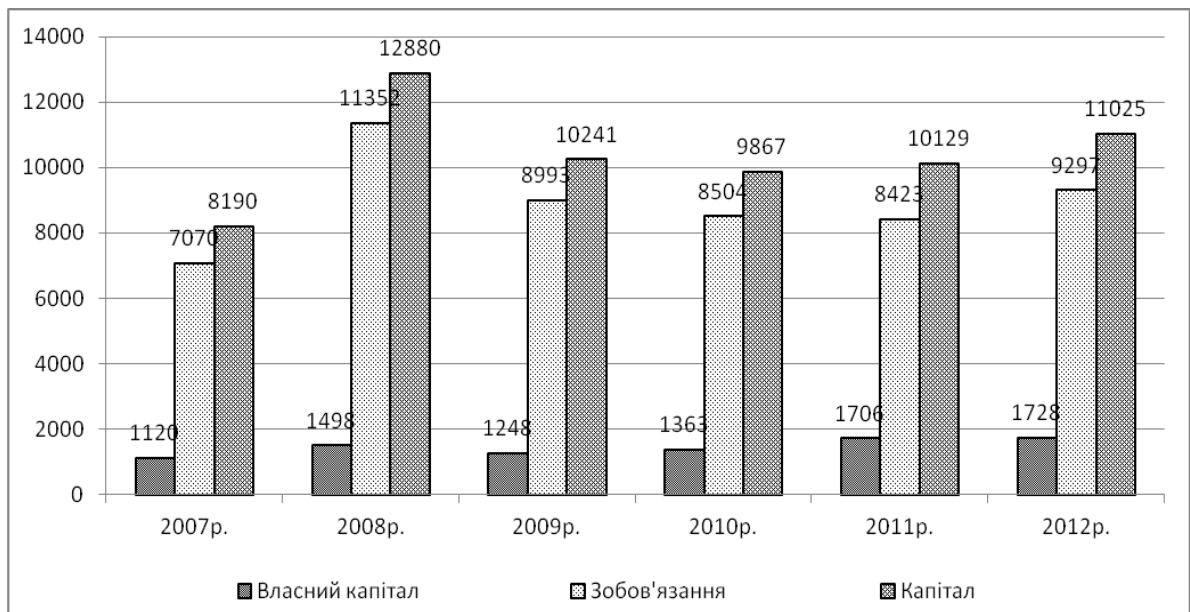

Рис. 3. Динаміка обсягів капіталу, власного капіталу і зобов'язань банків Карпатського регіону України, тис. грн.

У дисертації на основі проведеного аналізу стану банківської системи у Карпатському регіоні та використання інструментів грошово-кредитної політики зроблено такі висновки: банки є невід'ємною складовою економічної системи регіону; роль банків у фінансовому та соціально-економічному розвитку регіону доцільно оцінювати за результатами застосування різноманітних інструментів та видів фінансово-економічного аналізу; планування і прогнозування результатів діяльності банківського сектору необхідно здійснювати в контексті його впливу на розвиток економіки регіону.

У третьому розділі «Удосконалення методичного забезпечення використання інструментів грошово-кредитної політики для регулювання економіки регіону» розроблено методичний підхід до використання інструментів грошово-кредитної політики для регулювання економіки регіону; уточнено організацію здійснення довгострокового кредитування банками підприємств регіону з урахуванням можливостей банківської системи та існуючої необхідності розвитку суб'єктів господарювання; сформовано методичний підхід визначення заходів з диверсифікації нормативів обов'язкового резервування кредитних ресурсів банків; доповнено фінансовий інструментарій на основі розробленої моделі впливу інструментів грошово-кредитної політики на показники економічної діяльності регіону; розроблено механізм використання інструментів грошово-кредитної політики для регулювання економіки регіону.

У дисертації розроблено методичний підхід до використання інструментів грошово-кредитної політики для регулювання економіки регіону з використанням методів кореляційно-дисперсійного аналізу. Він базується на визначенні статистичних зв'язків між інструментами грошово-кредитного регулювання та фінансово-економічними показниками регіону, тобто між: обсягами банківських кредитів економіки регіону та ставкою рефінансування; обсягом банківських кредитів економіки регіону та нормативом обов'язкового резервування; обсягом

довгострокових кредитів економіки регіону та ставкою рефінансування; обсягом довгострокових кредитів економіки регіону та нормативом обов'язкового резервування; грошовою масою та ставкою рефінансування; грошовою масою та нормативом обов'язкового резервування; обсягом інвестицій в основний капітал та ставкою рефінансування; обсягом інвестицій в основний капітал та нормативом обов'язкового резервування. На основі кореляційно-дисперсійного аналізу встановлено, що залежність між фінансово-економічними показниками і ставкою рефінансування характеризується слабким зв'язком для Карпатського регіону. А також, визначено сильний зв'язок між нормативом обов'язкового резервування і фінансово-економічними показниками Карпатського регіону в цілому та для кожної його області зокрема.

Здійснено моделювання залежності інвестицій в основний капітал в регіоні від ставки нормативу обов'язкового резервування. Для підвищення точності прогнозів введено ще одну незалежну уточнюючу змінну: валову додану вартість. Проведене статистичне дослідження довело, що існує тісний прямий взаємозв'язок між обсягом інвестицій в основний капітал і валовою доданою вартістю.

За розробленим методичним підходом здійснено прогнозування обсягу інвестицій в основний капітал Карпатського регіону на період 2013-2015 років. Порівнявши прогнозні значення цього показника, отримані за моделлю, та прогнозні значення інвестицій в основний капітал за прогнозом НБУ, можна зробити висновок про те, що усі прогнозовані значення відрізняються значною точністю, оскільки знаходяться у межах довірчого інтервалу прогнозування НБУ (табл. 1).

Таблиця 1

Прогнозні значення обсягу інвестицій в основний капітал Карпатського регіону

Рік	Прогнозні значення обсягу інвестицій в основний капітал, млн. грн.			
	прогноз за моделлю	точковий прогноз НБУ	нижня межа прогнозу НБУ	верхня межа прогнозу НБУ
2013	21573	21433	21280	21778
2014	22612	22536	22175	23103
2015	23650	23825	23048	24839

Для формування сприятливих умов щодо активізації виробничого сектора уточнено організаційне забезпечення процесу здійснення довгострокового кредитування банками підприємств регіону. Запропоновано наступні заходи щодо вдосконалення системи рефінансування: подальше зниження ставки рефінансування та введення системи довгострокового рефінансування. Доведено, що подальше зниження процентних ставок НБУ, не дивлячись на недостатню дієвість механізму змін ставки рефінансування, є важливим інструментом грошово-кредитного регулювання. У дисертації запропоновано поетапне удосконалення процесу організації надання кредиту підприємствам-позичальникам через систему НБУ, що сприятиме ефективному перерозподілу ліквідних фінансових ресурсів між банками і трансформації їх короткострокових ресурсів, що матиме безпосередній вплив на зростання інвестиційної активності банків. Сутність удосконалених пропозицій організаційного забезпечення процесу довгострокового кредитування полягає у наданні підприємству-позичальнику, в якості якого доцільно обирати суб'єкт

господарювання, що є пріоритетним за формуванням фінансових притоків у регіон, його бюджет або іншими значущими фінансово-економічними ознаками щодо підготовленого до фінансування проекту, довгострокового кредиту цільового спрямування за спільним рішенням територіального управління НБУ, регіональних органів управління через обраний ними уповноважений банк. Тобто, регіональні органи управління повинні обрати пріоритетні проекти підприємств для фінансування та інформувати територіальні управління НБУ про них. Підприємство-позичальник за проектом, який пройшов відбір, повинно передати в уповноважений банк пакет документів для оформлення кредиту, надалі уповноваженому банку необхідно направити в територіальне управління НБУ кредитну справу для отримання рефінансування. Впровадження запропонованого організаційного забезпечення з використання інструментів грошово-кредитного регулювання сприятиме пожвавленню господарської активності, особливо в таких регіонах як Карпатський, де недостатньо розвинені традиційні джерела фінансування.

Обґрунтовано та розроблено методичний підхід до визначення заходів з диверсифікації нормативів обов'язкового резервування кредитних ресурсів банків (рис. 4). Підґрунтям підходу є розроблені заходи з диверсифікації нормативів обов'язкового резервування залежно від характеру операцій, що здійснюються банками. Адекватне наявній ситуації і кон'юктурі ринку диференціювання існуючих норм обов'язкових резервів за запропонованими видами операцій дозволить стимулювати інвестування в реальний сектор економіки, зробити не вигідним використання ресурсів в спекулятивних цілях і підтримати платоспроможний попит (за допомогою впливу на споживчі кредити). Крім управління обсягами і якістю різних грошових агрегатів, запропоновані заходи сприятимуть фінансовій підтримці впровадження визначених напрямів макро- та мезоекономічного розвитку.

Для обґрунтованого використання інструментів грошово-кредитної політики у дисертації доповнено фінансовий інструментарій розробленою моделлю впливу її інструментів на фінансово-економічні показники регіону за методом кореляційно-дисперсійного аналізу. На першому етапі моделювання визначено залежність обсягу довгострокових кредитів регіону від нормативів обов'язкового резервування і процентної ставки за кредитами та здійснено прогнозування обсягу довгострокових кредитів в економіку Карпатського регіону на період 2013-2015 рр. (табл. 2).

Таблиця 2

Прогноз обсягів довгострокових кредитів Карпатського регіону

Прогнозне значення показника, млн. грн.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Обсяг довгострокових кредитів	3068	3109	3151
Нижня межа обсягу довгострокових кредитів з похибкою 5 %	2914	2954	2993
Верхня межа обсягу довгострокових кредитів з похибкою 5 %	3221	3265	3308

На другому етапі моделювання побудовано залежність обсягу ВДВ від обсягу інвестицій в основний капітал та від обсягу довгострокових кредитів, що характеризує опосередкований взаємозв'язок фінансово-економічних показників регіону та інструментів грошово-кредитної політики.

Рис. 4. Заходи з диверсифікації нормативів обов'язкового резервування залежно від характеру операцій, що проводяться банками

Отримані на основі модельних розрахунків прогностичні оцінки темпів росту ВДВ знаходяться в розрахованому НБУ інтервалі (табл. 3), що свідчить про ефективність вирішення завдання забезпечення розвитку економіки регіону за допомогою комплексу таких інструментів грошово-кредитної політики як рефінансування банків регіону, процентні ставки за операціями НБУ, нормативи обов'язкових резервів та про практичну значущість обґрунтованої та розробленої моделі.

Прогноз значень темпів росту ВДВ Карпатського регіону, %

Період	Прогноз НБУ (нижня межа)	Прогноз НБУ (верхня межа)	Прогноз на основі фактичних даних	Прогноз на основі модельних даних
2013 р.	103,9	106,5	98,8	104,9
2014 р.	104,5	106,5	102,6	105,0
2015 р.	104,2	108,0	102,5	104,7

Оскільки розроблене теоретичне та методичне забезпечення використання інструментів грошово-кредитної політики є взаємопов'язаним і становить єдине ціле, у дисертації воно об'єднано у запропонований механізм, основні складові якого представлено на рис. 5.

Рис. 5. Регулювання економіки регіону інструментами грошово-кредитної політики

Стрижнем механізму є обґрунтовані й розроблені заходи використання інструментів грошово-кредитної політики (процентна політика, рефінансування

банків та регулювання норми обов'язкових резервів) для регулювання економіки регіону. За проведеними у дисертації розрахунками, впровадження запропонованих заходів дозволить отримати такий ефект від реалізації інструментів грошово-кредитного регулювання економіки Карпатського регіону в прогнозованому періоді (2013-2015 рр.): зростання річного індексу інвестицій в основний капітал на 1,04-1,05 (прогноз НБУ 1,03-1,05); зростання річного індексу обсягу довгострокових кредитів на 1,15; зростання річного індексу валової доданої вартості на 1,047-1,05 (прогноз НБУ 1,039-1,065).

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі вирішено актуальне й важливе науково-практичне завдання з подальшого розвитку теоретичних положень та методичного забезпечення з використання інструментів грошово-кредитної політики для регулювання економіки регіону.

1. На основі контент аналізу визначено компонентний склад поняття грошово-кредитної політики, під яким з урахуванням регіональної спрямованості розуміється сукупність заходів регулювання Національним банком грошового обігу та кредиту для забезпечення стабільного економічного зростання, низького рівня інфляції, зайнятості та стабільності грошової одиниці в межах адміністративно-територіального утворення. Згруповано та проаналізовано цілі грошово-кредитної політики за ознаками просторової та часової приналежності (загальнодержавні і регіональні та стратегічні, тактичні й проміжні), комплексне об'єднання яких є теоретичним підґрунтям для розроблення заходів з регулювання грошово-кредитних відносин на різних економічних рівнях.

2. Узагальнено економічні теорії використання інструментів грошово-кредитної політики та встановлено певні особливості їх застосування в історичному аспекті, що зумовлено різноманітними об'єктивними макроекономічними проблемами. Розглянуто еволюцію теорії грошово-кредитного регулювання економіки, визначено основні проблеми застосування його інструментів для розвитку регіону, вирішення яких сприятиме покращенню його фінансово-економічного стану.

3. Виявлено основні тенденції господарювання у Карпатському регіоні з урахуванням функціонування банківської системи та впливу інструментів грошово-кредитної політики: збільшення обсягів реалізованої продукції за видами економічної діяльності, зростання валової доданої вартості та валового регіонального продукту, збільшення заробітної плати, в той же час зростання індексу споживчих цін та індексу інфляції, зниження інвестиційної активності. На основі результатів фінансово-економічного аналізу визначено, що банки Карпатського регіону характеризуються відносно стабільними показниками у порівнянні із іншими областями України за обсягами активів, кредитних портфель, зобов'язань і капіталу.

4. Розроблено методичний підхід до використання інструментів грошово-кредитної політики для регулювання економіки регіону, суть якого полягає у визначенні впливу інструментів грошово-кредитного регулювання на обсяги грошової маси, кредитів та інвестицій в основний капітал на регіональному рівні. Як довів проведений дисперсійно-кореляційний аналіз, зміни грошової бази та процентної ставки є практично нечутливими до змін ставки рефінансування незалежно від

певного часового лага. Практичне значення обґрунтованого і розробленого методичного підходу полягає у доцільності його застосування для розроблення заходів з використання інструментів грошово-кредитної політики банками, що функціонують в регіоні, для покращення його фінансово-економічного стану.

5. Уточнено організаційне забезпечення процесу здійснення довгострокового кредитування підприємств банками регіону. Доведено, що введення системи довгострокового рефінансування доцільно здійснювати в тісному зв'язку з цільовими програмами, що розробляються на регіональному рівні. Зокрема, запропоноване організаційне забезпечення передбачає надання довгострокових кредитів підприємствам-позичальникам регіону через уповноважений банк, який запропоновано обирати органами регіонального управління разом з НБУ, що сприятиме покращенню фінансово-економічного стану підприємств, зростанню їх платежів у бюджет регіону, забезпеченню ефективного перерозподілу ліквідних ресурсів між банками і трансформації їх короткострокових активів у довгострокові, що матиме позитивний вплив на інвестиційну активність банків.

6. Розроблено методичний підхід визначення заходів з диверсифікації нормативів обов'язкового резервування залежно від характеру операцій, що проводяться банками. Адекватне наявній ситуації і кон'юктурі ринку диференціювання існуючих норм обов'язкових резервів за видами операцій дозволить стимулювати інвестиції в реальний сектор економіки, зробити не вигідним використання ресурсів в спекулятивних цілях і підтримати платоспроможний попит (за допомогою впливу на споживчі кредити). Крім управління обсягами і якістю різних грошових агрегатів, ці заходи сприятимуть фінансовому забезпеченню реалізації важливих напрямів розвитку як макроекономіки, так і економіки регіонів.

7. Визначено залежність обсягу довгострокових кредитів регіону від нормативів обов'язкового резервування та процентної ставки за кредитами. Для ефективного вирішення завдання підвищення конкурентоспроможності виробництва комплекс інструментів грошово-кредитної політики має відповідати рівню фінансово-економічного розвитку регіону та здійснюватися, виходячи із завдань реформування макроекономічної політики, відповідно до процесів активізації регіональних ринкових механізмів та соціально-економічних регіональних програм. З цією метою доповнено фінансовий інструментарій побудованою моделлю впливу інструментів грошово-кредитної політики на валову додану вартість регіону в залежності від обсягу інвестицій в основний капітал та довгострокових кредитів в економіку регіону. Отримані на основі модельних розрахунків прогнозні оцінки ВДВ знаходяться в розрахованому НБУ інтервалі, що свідчить про ефективність вирішення завдання підвищення конкурентоспроможності виробництва за допомогою комплексу таких інструментів грошово-кредитної політики як рефінансування банків регіону, процентні ставки за операціями НБУ, нормативи обов'язкових резервів.

8. Розроблено механізм використання інструментів грошово-кредитної політики для регулювання економіки регіону, що включає основні інструменти впливу на економіку регіону: процентна політика, рефінансування банків, регулювання норм обов'язкових резервів, а також обґрунтовані й запропоновані заходи грошово-кредитного регулювання економіки, при здійсненні яких спрогнозовано зростання річного індексу інвестицій в основний капітал Карпатського

регіону на рівні 1,04-1,05 (прогноз НБУ 1,03-1,05); зростання річного індексу обсягу довгострокових кредитів в економіку регіону до 1,15; зростання річного індексу валової доданої вартості на рівні 1,047-1,05 (прогноз НБУ 1,039-1,065) в прогнозованому періоді (2013-2015 рр.)

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях:

1. Заяць М. Я. Оцінка економіки регіону в контексті грошово-кредитного регулювання (на прикладі Карпатського регіону) / М. Я. Заяць // Моделювання регіональної економіки : зб. наук. праць. – Івано-Франківськ : Плай, 2012. – № 1 (19). – С. 303–318.

2. Заяць М. Я. Проблеми грошово-кредитного регулювання економіки регіону / М. Я. Заяць // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – (№ 6). – Т. 1. – С. 188–194.

3. Заяць М. Я. Еволюція теорій грошово-кредитного регулювання економіки: регіональний аспект / М. Я. Заяць // Вісник Прикарпатського університету. Серія «Економіка». – 2012. – Вип. 9. – С. 489–494.

4. Благун І.С. Удосконалення механізму обов'язкового резервування як інструменту грошово-кредитного регулювання економіки регіону / І.С. Благун, М. Я. Заяць // Банківська справа : науково-практичний журнал. – 2013. – № 1 (109). – С. 31–42. *Особисто автором розроблено заходи з диверсифікації нормативів обов'язкового резервування.*

5. Благун І.С. Моделювання впливу інструментів грошово-кредитної політики на економіку регіону / І.С. Благун, М. Я. Заяць // Актуальні проблеми економіки : науковий економічний журнал. – 2013. – № 2 (140). – С. 96–105. *Особисто автором досліджено вплив грошово-кредитної політики на економіку регіону.*

Публікації за матеріалами конференцій:

6. Заяць М. Я. Реалізація грошово-кредитної політики на регіональному рівні / М. Я. Заяць // Перспективи економічного розвитку держави, регіону, суб'єктів господарської діяльності : зб. тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної заочної конф. (Черкаси, 2 грудня 2011 р.). – Черкаси : Вид. ТОВ «МАКЛАУТ», 2011. – С. 19–20.

7. Заяць М. Я. Оцінка грошово-кредитної політики на розвиток регіону / М. Я. Заяць // Сучасні національні економічні моделі: проблеми і перспективи розвитку : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Сімферополь-Ялта, 22-24 грудня 2011 р.) // Таврійський економічний журнал. – 2011. – № 6. – С. 19.

8. Заяць М. Я. Критерії оцінки ефективності функціонування регіональної банківської системи на прикладі Карпатського регіону / М. Я. Заяць // Сталий розвиток підприємств, регіонів, країн : матеріали Міжнародної наукової конф. (Дніпропетровськ, 5-7 листопада 2012 р.). – Дніпропетровськ : НГУ, 2012. – С. 197–200.

9. Заяць М. Я. Аналіз ефективності функціонування банківської системи та її вплив на розвиток регіону / М. Я. Заяць // Соціально-економічні аспекти реструктуризації регіональної економіки : матеріали Міжнародної науково-

практичної конференції (Вінниця, 6-7 грудня 2012 р.). – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2012. – т. 1. - С. 138–141.

10. Заяць М.Я. Ефективність грошово-кредитного регулювання регіону та шляхи її покращення / М. Я. Заяць // Формування конкурентоспроможної національної економіки: світовий досвід та вітчизняні реалії : зб. тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Херсон, 19-20 квітня 2013 р.). – Херсон: Вид. дім «Гельветика», 2013. –С. 192-194.

АНОТАЦІЯ

Заяць М.Я. Використання інструментів грошово-кредитної політики на регулювання економіки регіону. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Харківський національний економічний університет, Харків, 2013.

Дисертаційна робота присвячена розробленню теоретичних положень і методичного забезпечення використання інструментів грошово-кредитної політики для регулювання економіки регіону.

У дисертації узагальнено основні поняття щодо грошово-кредитної політики та уточнено групування її цілей; узагальнено економічні теорії використання інструментів грошово-кредитної політики; визначено основні проблеми застосування інструментів грошово-кредитного регулювання щодо розвитку економіки регіону. Виявлено основні тенденції в економіці Карпатського регіону з урахуванням функціонування банківської системи та впливу інструментів грошово-кредитної політики. Розроблено методичний підхід до використання інструментів грошово-кредитної політики для регулювання економіки регіону; уточнено організаційне забезпечення здійснення процесу довгострокового кредитування підприємств банками, що функціонують у регіоні, з урахуванням можливостей банківської системи та існуючої необхідності розвитку суб'єктів господарювання; сформовано методичний підхід визначення заходів з диверсифікації нормативів обов'язкового резервування кредитних ресурсів банків; обґрунтовано й розроблено моделі впливу інструментів грошово-кредитної політики на показники економічної діяльності регіону; розроблено механізм використання інструментів грошово-кредитної політики для регулювання економіки регіону.

Ключові слова: грошово-кредитна політика; інструменти грошово-кредитної політики; економіка регіону; банки, що функціонують у регіоні; довгострокове кредитування; диверсифікація нормативів обов'язкового резервування кредитних ресурсів; механізм використання інструментів грошово-кредитної політики; регулювання економіки регіону.

АННОТАЦИЯ

Заяц М.Я. Использование инструментов денежно-кредитной политики для регулирования экономики региона. - Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. – Харьковский национальный экономический университет, Харьков, 2013.

Диссертационная работа посвящена разработке теоретических положений и методического обеспечения использования инструментов денежно-кредитной политики для регулирования экономики региона.

В диссертации обобщены основные понятия денежно-кредитной политики и уточнены группировки ее целей, отличием которой является их комплексное объединение по признакам пространственной и временной принадлежности (общегосударственные и региональные; стратегические, тактические и промежуточные). Рассмотрены экономические теории использования инструментов денежно-кредитной политики, на основе которых сделан вывод о целесообразности одновременного использования инструментов фискальной и денежно-кредитной политики на макро- и мезоэкономических уровнях. Определены основные проблемы применения инструментов денежно-кредитного регулирования экономики региона, которые заключаются в том, что при использовании монетарных инструментов макроэкономического регулирования отсутствует сбалансированность действий; монетарные меры воздействия на экономику региона имеют краткосрочный характер и не преследуют стратегических целей; динамика монетарных агрегатов остается отрицательной, инфляционные процессы формируют недоверие экономических субъектов к национальной денежной единице и способствуют долларизации экономики. Выявлены основные тенденции хозяйствования в Карпатском регионе с учетом функционирования банковской системы и влияния инструментов денежно-кредитной политики: увеличение объемов реализованной продукции по видам экономической деятельности, рост валовой добавленной стоимости и валового регионального продукта, увеличение заработной платы, в то же время рост индекса потребительских цен и индекса инфляции, снижение инвестиционной активности регионов. На основе результатов финансово-экономического анализа определено, что банки Карпатского региона характеризуются относительно стабильными показателями по сравнению с другими областями Украины по объему активов, кредитного портфеля, обязательств и капитала.

Разработан методический подход к использованию инструментов денежно - кредитной политики для регулирования экономики региона, особенностью которого является оценка их влияния на объемы денежной массы, кредитов и инвестиций в основной капитал на региональном уровне с использованием эконометрической модели, разработанной с применением методов корреляционно - дисперсионного анализа . Уточнено организацию долгосрочного кредитования предприятий региона, особенность которой заключается в учете существующей необходимости развития для его экономики определенных субъектов и организационного взаимодействия между: территориальным управлением НБУ, региональными органами управления, избранным ими уполномоченным банком, который осуществляет непосредственное предоставление долгосрочных кредитов определенным предприятиям. Сформирован методический подход к определению мер по диверсификации нормативов обязательного резервирования кредитных ресурсов банков, особенность которых

заключается в группировке по предложенным признакам: вид операций, принадлежность к региону, вид инвестиционных вкладов банков в ценные бумаги, база расчета норм обязательного резервирования. Обоснованы и разработаны модели влияния инструментов денежно-кредитной политики на показатели экономической деятельности региона, разработан механизм использования инструментов денежно-кредитной политики для регулирования экономики региона.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика; инструменты денежно-кредитной политики; экономика региона; банки, функционирующие в регионе; долгосрочное кредитование; диверсификация нормативов обязательного резервирования кредитных ресурсов, механизм использования инструментов денежно-кредитной политики; регулирование экономики региона.

SUMMARY

Zaiats M. Using of monetary policy instruments to regulate regional economy. – Manuscript.

Thesis for the degree of candidate in economic sciences, speciality 08.00.08 – money, finance and credit. – Kharkiv National Economic University, Kharkiv, 2013.

The thesis is devoted to the development of theoretical positions and methods of use of monetary policy instruments to control the economy of the region.

The basic concepts of monetary policy are summarized and it's objectives are grouped together in the thesis; economic theories of using monetary policy instruments are generalized; main problems of monetary management using for the development of regional economy are identified. The main tendencies in the economy of Carpathian region have been identified based on the banking system and the impact of monetary policy instruments.

The methodological approach to the use of monetary policy instruments to control the economy of the region has been elaborated; the organization specifies the implementation of long-term lending by banks, operating in the region, taking into account features of banking system and the need to develop existing business has been specified; methodological approach to determine the measures of diversification standards of required reservation of credit resources of the banks have been formed; models of the influence of the monetary policy instruments on the economic performance of the region have been devoted and argued; the mechanism of the monetary policy instruments implementation to control the economy of the region has been elaborated.

Key words: monetary policy; monetary policy instruments; the economy of the region; banks operating in the region; long-term loans; diversification of reserve requirements of credit; mechanism of monetary policy instruments use; regulation of the economy of the region.

ЗАЯЦЬ МАРТА ЯРЕМІВНА

**ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ
ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ РЕГУЛЮВАННЯ
ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Підписано до друку 16.09.2013 р. Формат 60×90/16.
Обсяг 0,9 ум.-друк. арк. Папір офсетний. Друк різнограф.
Наклад 100 прим. Зам. № 151

Надруковано у центрі оперативної поліграфії ТОВ «Рейтинг»
Свідоцтво про держ. реєстрацію ю.о. А00 №507350
61003, м. Харків, пров. Соляниківський, 4. Тел. (057) 771-00-92, 771-00-96